

TEČAJ ZA ŽENSKI RUČNI RAD U FOJNICI - PRILOG HISTORIJI MUSLIMANSKOG ŠKOLSTVA -

Mina KUJOVIĆ

Sažetak

Prilog se odnosi na osnivanje i rad Tečaja za ženski ručni rad koji je osnovala Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u Fojnici 1901. godine. Tečaj je trajao samo deset godina, jer je već početkom 1912. prestao sa radom, ali je za razvoj stručnog školstva u Fojnici i za školovanje ženske djece, naročito muslimanki, imao veliki značaj.

Ključne riječi: Fojnica, tečaj za ručni rad, učiteljica Marija Kulijer, Buljina Fatima

Uvod

U periodu austrougarske uprave Fojnica je, kao centar fojničkog sreza, pripadala sarajevskom okrugu. Početkom dvadesetog stoljeća (prema popisu stanovništva iz 1910. godine) fojnički srez je imao jednu gradsku i 17 seoskih općina. Administrativno i političko uređenje fojničkog sreza nije ni u čemu odudaralo od osnovnih principa administracije i politike koji su vrijedili za cijelu Bosnu i Hercegovinu.¹ U srezu je 1910. godine živjelo 13.550, a u gradu 1.392 stanovnika, od toga: 719 katolika, 642 muslimana, 12 pravoslavnih, 17 Jevreja i 2 ostali.

U periodu austrougarske uprave Fojnica i njena okolina nisu doživjeli privredni prosperitet kao oni gradovi koje je zahvatila industrijalizacija i nove saobraćajne mogućnosti. Fojnica i njena okolina su u ovom periodu bilježile, kako demografski tako i općeprivredni nazadak, jer su ostali izvan željezničke mreže. Udaljeno od glavnih privrednih i saobraćajnih tokova, fojničko stanovništvo nije uspjelo da se uključi u moderni privredni razvoj koji je nastupio početkom XX stoljeća.

Zbog nepovoljnih privrednih prilika stanovnicima su bile veoma ograničene mogućnosti zarade, a naročito su muslimanskom ženskom dijelu fojničkog stanovništva bile ograničene mogućnosti privređivanja. U vezi s tim, početkom XX stoljeća Zemaljska vlada je nastojala da žensko stanovništvo uključi u tekstilnu proizvodnju kako bi poboljšalo materijalni položaj svojih porodica. Prema tadašnjem shvaćanju bilo je nezamislivo da se muslimanska ženska djeca odvajaju od roditelja i staratelja i odlaze na školovanje, pa je u Fojnici 1908. godine otvorena filijala sarajevske Tkaonice beza i vezionice koja je radila sve do 1918. godine. U filijali su radile fojničke žene i djevojke koje su završile tečaj ručnog rada u Fojnici.

Otvaranje filijale i tečaja za ručni rad imalo je za stanovnike Fojnice dalekosežni društveni i kulturni značaj, jer se organizirano i na višem estetskom nivou njegovalo tkanje, pletenje, vezenje i prenosilo na buduća pokoljenja.² S obzirom na vjersku i društvenu tradiciju bilo je od posebnog značaja uključivanje muslimanskih djevojaka u rad tečaja i žena koje su naučile tkanje bosanskih ćilima pa su kod svojih kuća tkale za Zemaljsku ćilimaru Sarajevo.

Otvaranje i trajanje tečaja za ručni rad

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je u septembru 1900. godine odlučila da pri NOŠ u Fojnici otvori tečaj na kojem bi se djevojke iz Fojnice i okoline kao i učenice koje su pohađale osnovnu školu podučavali vještini u šivanju odjevnih predmeta. U tu svrhu nabavljen je od firme Singer u Sarajevu (Ferhadija 68) za 144 krune šivači stroj (šivača mašina – singerica), a učiteljica u NOŠ u Fojnici, Marija Kulijer je dobila zadatak da uradi plan i program stručnog tečaja za obuku ženske djece. Učiteljica Kulijer je već u oktobru Zemaljskoj vladi predala završen „Pro-

gram“ za rad djevojačke škole u Fojnici. Program je uradila u skladu sa uputama Zemaljske vlade od 18. septembra 1900. godine: *Imala sam na umu, po želji Visoke vlade, domaće prilike, osobito siromašni stalež.*³

Nakon što su nabavljeni šivači stroj i materijal za rad, otpočeo je Tečaj za ženski ručni rad u Fojnici 12. januara 1902. godine na temelju odluke Zemaljske vlade br. 190021 iz 1901. godine.⁴ Tečaj je u početku djelovao pod nazivom šivači tečaj, ali kako je odmah počela i obuka polaznica u vezi sa bosanskim motivima, tečaj je promijenio naziv u tečaj za ženski ručni rad, i pod tim nazivom je djelovao do 1912. godine, kad je prestao sa radom. U Školskom glasniku za 1913. godinu nije navedeno da je tečaj ukinut odlukom Zemaljske vlade nego samo konstatacija: „tečaj za ručni rad u Fojnici napušten je u godini 1912.“⁵

U periodu od deset godina koliko je u Fojnici djelovao tečaj za ženski ručni rad koji su pohađale brojne generacije djevojčica i djevojaka, muslimanki i katolkinja, imao je veliki značaj u očuvanju ženskog ručnog rada i u osposobljavanju Fojničanki da svojim radom doprinesu boljitku svojih familija.

Učiteljica Marija Kulijer - voditeljica tečaja

Tečaj za ženski ručni rad u Fojnici tokom cijelog perioda trajanja od 1902. do 1912. godine je vodila učiteljica Marija Kulijer.

Marija Kulijer je rođena u Fojnici u rimokatoličkoj porodici Trogrančić 7. decembra 1867. godine. Završila je katoličku osnovnu školu kod franjevacu u Fojnici i višu djevojačku školu i preparandiju kod časnih sestara milosrdnica u Zagrebu. Ispit zrelosti je položila u Zagrebu 28. jula 1885. godine. Od stranih jezika razumljivo je govorila, kako piše u njenom dosjeu, njemački jezik. Godine 1887. se udala za Marka Kulijera, trgovca u Fojnici. Prvo zaposlenje kao prozivorna učiteljica (8. 9. 1885. do 19. 3. 1888) dobila je u Kreševu. Nakon što je 1892. položila ispit za definitivnu učiteljicu neprekidno je radila u Osnovnoj školi u Fojnici sve do 17. novembra 1924. godine, kad je i penzionirana nakon 39 godina aktivne službe u prosvjeti.⁶ Prema personalnom dosjeu učiteljica Marija Kulijer je pored vođenja nastave u Osnovnoj školi od Zemaljske vlade 1901. godine dobila zadatak da u okviru Osnovne škole u Fojnici otvori tečaj ručnog rada za žensku djecu. Ona je uspješno vodila ovaj tečaj o čemu je krajem svake školske godine Zemaljskoj vladi podnosila opširne izvještaje. Zemaljska vlada je postavila drugu učiteljicu da radi u Osnovnoj školi,

3 ABH, ZVS, šifra 55/83/2 – 1900. Iz dostupnih podataka o osnivanju tečaja nije se moglo utvrditi da li je učiteljica Kulijer od Zemaljske vlade dobila i upute da forsira školovanje djevojčice i djevojaka islamske vjere. Činjenica je da je u izvještajima o radu tečaja za ženski ručni rad u Fojnici, koje je krajem svake školske godine dostavljala Zemaljskoj vladi, pisala o velikom trudu da muslimanske djevojke i djevojčice privoli na školovanje. Najviše se žalila na muslimansku fojničku sredinu koja se protivila školovanju ženske djece dok nije baš ništa pisala o stavu fojničkih katolika u vezi sa školovanjem njihovih djevojčica.

4 ABH, ZV šifra 57-281 – 1903.

5 Školski glanikk, IV god. Za 1913. godinu, str. 351

6 ABH, Zbirka personalnih dosjea, kut. pod Ku

1 Hadžibegović, I.: *Gradovi...* str.143

2 Isto str. 162

a Marija Kulijer je vodila samo tečaj. Za svoj predani rad dobivala je pohvale, priznanja i novčane nagrade od Kotarskog ureda Fojnica i od Zemaljske vlade, koja joj je „za požrtvovan i uspješan“ rad na tečaju za ženski ručni rad u Fojnici veoma često dodjeljivala, osim dobrih ocjena u Osobniku, i novčane nagrade.

U jednom od izvještaja o radu tečaja ženskog ručnog rada u Fojnici voditeljica tečaja, Marija Kulijer je, između ostalog, napisala: „Kazala sam da je posao na ovakvoj stručnoj školi prevelik. Ali i narodu je od takove škole lijepa korist. Priučavaju se njegove kćeri, njegovo najljepše cvijeće na prilježan rad, na izvršavanje svojih kućnih dužnosti, da poput marnih pčela upotrebe svaki sat, što se samo može, u korisnu radu. Muškarac je ispunio svoju zadaću, ako se je naučio jednomu zanimanju: težakluku, opančarstvu, stolarstvu, ili čemu boljem; a ženska! Koliko vještina mora umjeti da sve svoje kućne poslove može svršavati i tri ugla kuće uzdržati!“⁷

Okružni školski inspektori su ocjenjivali njen pedagoški rad kao i moralno i političko vladanje najvišim ocjenama. Tokom Prvog svjetskog rata angažirala se na prihvatu i zbrinjavanju izbjeglica. Godinu dana nakon izbijanja Prvog svjetskog rata iz Sarajeva su u Fojnicu kao izbjeglice došli Marijina sestra i zet sa četvero djece. Zbog njih je učiteljica nekoliko puta tražila od Zemaljske vlade predujam na platu.⁸ Kako nije imala vlastite djece skrbila je o četvero sestrića, o čemu je pisala i Zemaljskoj vladi 1916. godine.⁹

Kad je upravitelj Osnovne škole regrutovan, 16. jula 1915. godine primila je upravu Narodne osnovne škole, što je sasvim uspješno obavila.

Smještaj tečaja

Tečaj je otpočeo sa radom u osnovnoj školi u Fojnici u prostorijama za koje je voditeljica Marija Kulijer pisala Zemaljskoj vladi da su pretjesne i da je obuku održavala veoma otežano zbog skućenog prostora. Ubrzo je za potrebe tečaja bosansko-hercegovački zemaljski erar iznajmio kuću u „turskom dijelu Fojnice“ i malo je preuredio. Tako je već krajem prve školske godine, 1902/1903. tečaj za ženski ručni rad bio smješten u iznajmljenoj kući muderisa Ejub ef. Hajrulahovića iz Fojnice. Najamni ugovor je sklopljen za period od 1. marta 1902. do 1. marta 1903. godine.¹⁰ Voditeljica tečaja za ženski ručni rad u Fojnici je u izvještaju o radu za školsku 1092/1903.

7 ABH, ZVS br. 144854/1906, šif. 150/734/4

8 ABH, ZVS šif. 81-762-1915.

Uz njih sam i ja posve osiromašila, te sam evo prinuđena zamoliti visoku vladu barem 500 K da podmirim najpreče dugove i da ublažim svoju bijedu da si namaknem najnužnije, da mogu spremnije i lakše odgovoriti svojoj teškoj dužnosti... pisala je, između ostalog, u molbi učiteljica Kulijer.

9 ABH, ZVS šif. 81- 846 - 1916

Iz dostupnih izvora nije se moglo utvrditi šta se desilo sa sestrom i zetom. Pretpostavljamo da je ovo četvero nečaka njena četiri sestrića koje je spominjala u prethodnim dopisima.

10 ABH, ZVS, br. 44237/1902. šifra 59/32 U Ugovoru o iznajmljivanju kuće navedena je lokacija: iznajmljuje se kuća u Fojnici br. 174, koja se sa zapada graniči sa imanjem Čelić Mustafe, a sa južne strane je kuća Munib ef. Salihagića, a od sjevera je sokak.

godinu napisala da je ova veoma neuslovna i predlagala je da Vlada za potrebe tečaja podigne zasebnu zgradu. Navela je čak i koje bi prostorije trebala imati buduća zgrada. Međutim, Vlada se ipak odlučila za iznajmljivanje privatne kuće.

Nakon velikog traganja odabrana je i iznajmljena privatna kuća Fehim ef. Čohadžića, koju je za potrebe tečaja adaptirao fojnički majstor Avdo Rifatović. Čohadžića kuća, koja se također nalazila u „turskoj četvrti“, bila je na dva sorata (boja). Za adaptaciju kuće Zemaljska vlada je potrošila 800 kruna.¹¹ Ova je kuća bila pogodna, jer se nalazila i blizu katoličkog kraja i u blizini katoličkog društva „Veselica“, a ni kotarski ured nije bio daleko.

Polaznice tečaja

Prve školske godine (1902/1903. godine školu za ženski ručni rad je upisalo 55 polaznica. U prvom godišnjem izvještaju nije navedena njihova vjerska pripadnost samo napomena da su tečaj pohađale veoma neredovno. Naredne školske 1903/1904. godine broj upisanih polaznica se povećao, pa ih je bilo upisano 73, od toga su 33 bile muslimanke i 40 katolkinja.

Školske godine 1904/05. upisalo se 18 muslimanskih djevojaka, od kojih je samo 15 redovno pohađalo nastavu i 15 katolkinja od kojih su sve redovno dolazile na obuku. 1905/1906. školske godine tečaj je pohađalo 58 polaznica, 31 rimo-katolkinja, 26 muslimanki i 1 učenica je bila istočno-pravoslavne vjere. 1906/07. školske godine ženski tečaj ručnog rada u Fojnici su pohađale 43 polaznice, 26 muslimanke i 17 rimo-katolkinja. Samo dvije polaznice tečaja nisu bile rođene u Fojnici.¹² Sve su bile iz siromašnih porodica i roditelji ili staratelji su im bili težaci ili sitne zanatlije. U imeniku za školsku 1906/07. godinu samo je kod jedne učenice u rubrici stalež upisano *posjednica*.

Polaznice su bile fojničke djevojke i žene, starosti od 6 do 16 godina, muslimanke i katolkinje, razdvojene po vjeri u dva razreda. Muslimanke su bile na spratu, a katolkinje u prizemlju. Djevojke, katolkinje i muslimanke su se lijepo slagale i dnevne odmomore su provodile zajedno u pjevanju i igranju. Učile su izrađivati predmete koji su im mogli služiti i za kućne potrebe. Djevojke su učile izradu košulja, pletenje čarapa, izradu peškira koji su svilom vezeni po najljepšim bosanskim motivima, ženskih rukava vezanih bosanskim vezom i slično. Sav potrebn materijal za rad su dobivale besplatno, a nabavljan je iz sredstava koje je podmirivala Zemaljska vlada. Pomalo su učile i pisati i čitati, ali im je ručni rad bio najdraži. Djevojke su željele da se osposobe i u tkanju čilima, jer su iz tradicionalnih obzira koji su vladali u fojničkoj sredini, naročito među muslimanskim stanovništvom, bile spriječene raditi van kuće.¹³

11 ABH, ZVS 57/281/9 - 1903

12 Jedna je rođena u Kreševu a jedna u Štajerskoj, Gradac

13 Voditeljica tečaja Marija Kulijer se u skoro svim izvještajima žalila kako joj je bilo teško raditi sa fojničkom ženskom djecom, jer se sredina, naročito muslimanska, opirala pohađanju bilo kakve škole. Djevojke su trebale da su kod kuće i da se tamo pripremaju

Tečaj ženskog ručnog rada u Fojnici 20. juna 1906. godine je posjetio direktor Zemaljske ćilimare u Sarajevu, gospodin Henrik Hofman. Bio je veoma zadovoljan znanjem polaznica i odredio je da se dvjema od njih, Kućuk Fati i Kepura Hibi dodijeli razboj za tkanje, kako bi mogle kod svojih kuća tkati bosanske ćilime i serdžade koje je otkupljivala Zemaljska tkaonica ćilima u Sarajevu.

U zimsko doba polazak na tečaj je bio zadovoljavajući, kako je voditeljica pisala Zemaljskoj vladi u Sarajevo u svojim godišnjim izvještajima, dok je u proljeće i u jesen bio veoma slab, jer su djevojke morale da pomažu u kućnim poslovima.

Među polaznicama tečaja za ženski ručni rad voditeljica Kulijer je posebno isticala Buljina Fatimu, koja joj je pomagala u radu, Ajanović Fatimu, Čunković Semiju i Esmu. Voditeljica tečaja Marija Kulijer je u svojim izvještajima, uglavnom, pisala o problemima sa muslimanskom sredinom koja se protivila školovanju ženske djece, dok je za djevojke katolkinje samo navodila njihov broj i ponekad i imena. Pisala je i o problemima na koje je nailazila njena mlada pomoćnica Buljina Fatima, za koju je isticala da je rijetko pametna djevojka čijem se školovanju suprotstavlja fojnička muslimanska čaršija: „*Ipak moram priznati Fatimi da je rijetkom odvažnosti odolijevala i uvredama i svim mogućim napadajima, te izvrsna učenica i moja vrijedna pomagačica kroz ovu godinu bila (školska 1902/1903. godina, nap. M. K.) Sada je po srijedi: „Nedajmo da Fatima prokrči put u Sarajevo u školu i drugima dade izgleda. Strpajmo je za muallima“ (...) Buljina Fatima, da nastavi svoju naobrazbu uz svoju obilnu nadarenost, krasnih bi plodova ubrala i sebi i svome rodu. Teško je boriti se protiv fanatizma.*¹⁴

Trajanje nastave

Školska godina je počinjala 10. oktobra a završavala 27. jula. Tokom jula, zbog velikih vrućina, teško je bilo raditi, pa je voditeljica tražila od Zemaljske vlade da se polazak i završetak nastave na tečaju izjednači sa ostalim školama. Od školske 1905/06. godine na traženje voditeljice Marije Kulijer, nastava je otpočela 1. Septembra, a završila koncem juna.

Dnevno trajanje obuke je bilo 6 do 7 sati sa dužim odmorom u podne.

Školska godina je završavana izložbama ručnog rada koju su posjećivali svi uglednici grada, kotarski predstojnik, školski nadzornik, dvorski savjetnik, muderis, kadija, i odvojeno kadinica, hodžinica i drugi fojnički građani i građanke.

Inventar tečaja

Zemaljska vlada je za potrebe tečaja nabavila neophodni školski inventar. Prvo su nabavljena dva šivača stroja (šivače mašine) a nešto kasnije i stan za tkanje bosanskih ćilima sa svom pripadajućom opre-

za buduću ulogu majke i domaćice.

14 ABH, ZVS šifra 57/281/2 – 1903. - Iz godišnjeg izvještaja za školsku 1902/1903. godinu

Buljina Fatima je nakon udaje za fojničkog muallima Borića 1906. godine napustila rad u školi.

mom. Na ovom stanu su polaznice tečaja trebale da se obuču u tkanju bosanskih ćilima kako bi mogle da za potrebe Zemaljske tkaonice ćilima Sarajevo kod svojih kuća tkaju ćilime i na taj način doprinose kućnom budžetu. Godine 1906. Zemaljska ćilimara u Sarajevu je za potrebe tečaja nabavila još jedan stan i dva manja koji su se mogli smjestiti u sobe malih fojničkih kuća. Ovi mali stanovi su iznajmljeni za tkanje bosanskih ćilima kod kuća.

Tako je tečaj od 1906. do 1912. godine, do kad je i djelovao, imao dva stana za tkanje bosanskih ćilima i dva šivača stroja na kojem su se smjenjivale polaznice tečaja. Od 1902. do 1908. godine voditeljica tečaja za ženski ručni rad u Fojnici je tražila od Zemaljske vlade da nabavi školski inventar (veliki sto, ormar za ručni rad, table). Inventar je kupljen za sumu od 270 kruna tek 1908. godine. Inače, za ovaj je tečaj Zemaljska vlada godišnje izdvajala od 800 do 1000 kruna.

Šta su djevojke učile na tečaju za ženski ručni rad u Fojnici

Voditeljica tečaja je Zemaljskoj vladi, koja je osnovala i izdržavala ovaj tečaj, krajem svake školske godine podnosila opširan izvještaj u kojem je između ostalog navodila i šta su sve polaznice učile i uradile od ručnih radnji¹⁵. Navedena su imena i prezimena učenica i popis njihovih radnji. Voditeljica je pisala da su učenice veoma rado učile čitati i pisati, ali da im je ručni rad bio najdraži. Učenje čitanja je bilo otežano zbog nedostatka udžbenika. Na jednu čitanku dolazile su tri polaznice. U izvještajima se posebno ističe kako je bilo teško privoljeti fojničke muslimane da dozvole da njihova ženska djeca pohađaju ovaj tečaj. Prvih godina je bilo, kako je pisala u jednom od izvještaja, „plivanje uz vodu“, ali je nakon dvije do tri godine bilo daleko lakše. Roditelji su počeli uviđati da pohađanje tečaja njihovoj djeci može samo dobro donijeti.

Djevojčice su na ovom tečaju učile šivanje, pletenje, vez, krpljenje i od 1906. godine tkanje bosanskih ćilima. Naredbom Zemaljske vlade od 23. maja 1906. godine br. 30496 dozvoljena je poduka u tkanju bosanskih ćilima uz odgovarajuću nagradu tkalji Kati Knežević koja se ovom zanatu naučila u Zemaljskoj ćilimari u Sarajevu. Za učenje tkanja bosanskih ćilima prve su se prijavile i tri muslimanske djevojke: Fata Kućuk, Mulija Rijak i Hiba Kepura.

15 Tokom prve školske godine, 1902.1903. kad su tečaj pohađale 33 muslimanke i 40 katoličkih djevojaka u završnom izvještaju je navedeno da su djevojke uradile: 1 ženska košulja (ručni šav), 120 peškira svilom vezenih po najljepšim starim bosanskim uzorcima, 62 čevrme po bosanskim uzorcima, 17 pari ženskih rukava vezenih bosanskim vezom, 16 jastučnica (neke svilom vezene za pomunderlucima, a neke sa promaljivanim umećima i vezenim slovima), 22 promaljivane frange, 10 svilom vezenih frangi, 34 rupca sa vezenim uglom i slovima, 1 stoljnak vezen crveno i plavo, pamukom, 3 bošče, vezene crveno i plavo, 10 pari čarapa vunenih i pamučnih, 1 vrlo lijepe 4 m dugačka a40 cm široke čipke za crkvu, 4 bilješke u knjigu vezene na probušenu papiru, 4 podbradnika urađena promaljavanjem, 1 vunena benkica za dijete promaljavanjem i kapica za dijete, 9 ženskih cijelih odijela te košarice za cvijeće od papira i od papira ružice i katmeri.

Školska godina je završavana izložbom ručnih radova koje su tokom godine uradile polaznice a zaključivana je „razdiobom radova“. Polaznice, osim naučenih vještina u ženskom ručnom radu, nisu dobivale nikakve diplome ili svjedocanstva o završenom tečaju. U jednom od izvještaja voditeljica Kulijer je navela da je „od strane škole bio uložen sav trud za napredak svih djevojčica, a osobito muslimanki“.¹⁶

Građani Fojnice, naročito muslimani, teško su prihvaćali činjenicu da ženska djeca pohađaju školu. Teško su pristajali da djevojke pohađaju i tečaj za ženski ručni rad, iako im je stečeno znanje moglo biti od velike koristi. Djevojke su željele da, osim ručnog rada, nauče čitati i pisati, a neke od njih su završile i osnovnu školu. Voditeljica tečaja Marija Kulijer je u jednom od prvih godišnjih izvještaja ovako opisala protivljenje muslimanske fojničke sredine u vezi sa školovanjem ženske djece: *Premda se u djevojčicama krasni duševni darovi opažaju i premda bi se mogli ovi darovi krasno razvijati i uzgajati, ipak je to veoma teško. Valja se boriti proti fanatizmu, valja uz vodu plivati. Na ovu su školu¹⁷ vazda uprte oči ovdašnjih muslimanskih građana, te se oni nikako sprijateljiti ne mogu, da se njihove djevojčice više naobraze. Pa i oni najodličniji, pa i oni koji su se već naobrazili dobacuju mi neumjesne satiričke šale pokupljene iz humorističkih listova o ženskoj naobrazbi. (...) Tako se valja boriti i meni i učenicama proti zastarjelim i okorijelim idejama, koje štite neznanje i tminu, a najviše ropstvo*

16 U izvještajima koje je dostavljala Zemaljskoj vladi, voditeljica tečaja za ženski ručni rad u Fojnici, učiteljica Marija Kulijer je naročito naglašavala kako je imala dosta problema da privoli fojničke muslimane da dozvole svojim djevojkama pohađanje tečaja. Pisala je kako se „plašila netrpeljivosti“ djevojčica, katolkinja i muslimanki, ali da su se one veoma dobro slagale i na odmorima družile. Voditeljica je detaljno opisala svaku izložbu nakon završene školske godine i navodile ko je sve obišao i pregledao radove njenih učenica. Isticala je da je često bila u verbalnom „duelu“ sa fojničkim imamom jer se on, navodno, protivio da cure uče račun i uopće, smatrao je da „ženskinje“ treba naučiti kućne poslove a da mu čitanje i pisanje ne treba.

17 Zemaljska vlada ovu školu u spisima naziva tečaj za ženski ručni rad u Fojnici. Međutim, učiteljica Kulijer stalno koristi dva naziva tečaj za ženski ručni rad i škola ručnog rada u Fojnici ili samo škola.

muslimanke. A ima po koji slučaj, gdje otac musliman svojoj ćerki veli: „Uči sve što ti gospođa kaže“.¹⁸ U izvještaju za školsku 1904/1905. voditeljica tečaja Marija Kulijer, između ostalog, Zemaljskoj vladi se žalila da se „računstvo nije moglo obrađivati, jer se tome strogo opirao ovdašnji muderiz ef. Softić“.¹⁹

Zaključak

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je pri osnovnoj školi za žensku djecu u Fojnici, 1901. godine otvorila tečaj/kurs za ženski ručni rad (šivenje, pletenje i vez), Tečaj su pohađale djevojke i djevojčice od 7 do 16 godina, pripadnice rimo-katoličke i islamske vjere. Neke od njih su uz učenje ručnog rada naučile čitati i pisati, a neke su završile i osnovnu školu i nastavile dalje školovanje u Sarajevu, dok su neke radile kod svojih kuća za Zemaljsku tkaonicu ćilima Sarajevo i u Filijali sarajevske Tkaonice veza i beza koja je otvorena u Fojnici.

Tečaj je vodila prva diplomirana učiteljica NOŠ u Fojnici, Marija Kulijer.

Izvori i literatura

- Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), fond:
- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, (ZVS) opći spisi (1878-1918)
- *Izvještaji o upravi Bosne i Hercegovine (1878-1905)*, Zagreb, 1906.
- Školski vjesnik, 1913.
- Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1983., str. 234.
- Đorđe Pejanović, *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1953.
- Ilija Hadžibegović, *Gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Sarajevo, 1996.

18 ABH, ZVS šifra 57/281/2 – 1903. . Iz godišnjeg izvještaja za školsku 1902/1903. godinu

19 ABH, ZVS br. 135267, šifra 147/30/2 – 1905. *Upotrijebio je priliku u mektebu i u džamiji, da odvrća djevojčice, a i njihove roditelje posve od škole. Za računstvo je rekao napose: šta će vam računstvo, što vam neće valjati ni ovoga, ni onoga svijeta. Za zemljopis, šta će curicama zemljopis, neka uče po kući raditi. I neka umiju dobro proučiti, ebvo ovako, kao ja (pa onda on uči iz Kur'ana).*

Summary

HANDICRAFT COURSE FOR WOMEN IN FOJNICA
Contribution to the history of muslim education

Mina Kujovic

Contribution refers to the foundation and the work of Handicraft course for women established by the National government for Bosnia and Herzegovina in Fojnica in 1901. Institution was functioning for only ten years, since it was closed down by the beginning of the year 1912, however it played an important role in development of the education system in Fojnica and development of the girls education especially muslim girls education.

Key words: Fojnica, handicraft course, teacher Marija Kulijer, Buljina Fatima

الموجز

دورة الأعمال اليدوية النسائية في فوينيتسا

نبذة من تاريخ التعليم عند المسلمين

مينا كويوفيتش

تتعلق هذه النبذة بتأسيس وعمل دورة الأعمال اليدوية النسائية التي أنشأتها الحكومة الوطنية في البوسنة والهرسك سنة 1901 في فوينيتسا. لقد استمر عمل هذه الدورة عشر سنوات. قبل أن تتوقف عن العمل في عام 1912. ولكنها تركت أثرا كبيرا في التعليم المهني في فوينيتسا وفي تعليم البنات. وخاصة المسلمات منهن.

الكلمات الرئيسية: فوينيتسا، دورة الأعمال اليدوية، المعلمة ماريا كولبير، فاطمة بوليننا.